

EHL-İ BEYT İNANIŞININ ANADOLU ALEVİLERİ ÜZERİNDEKİ İZDÜŞÜMLERİ

Harun YILDIZ *

THE SHADOWS OF AHL AL-BAYT BELIEF ON THE ANATOLIAN ALAWIS

This article examines the shadows of Ahl al-Bayt belief on the Anatolian Alawis. In this context, first of all, the concept of Ahl al-Bayt has been discussed from the point of semantics, then the role and importance of Ahl al-Bayt in the early Islamic history have been analysed. In addition, it has been focused the approaches on the concept of Ahl al-Bayt of Sunni and Shi'i environments. Finally, it has been evaluated the effects and shadows of Ahl al-Bayt belief on the Alawi communities living at different places.

GİRİŞ

Erken dönem İslam tarihinde ortaya çıkan olaylarda etkili olan önemli faktörlerden biri de, Ehl-i beyt olgusu ve bu olgu etrafında ortaya çıkan inanış ve anlayışlardır. Bu olgu, İslam'ın siyasi tarihinde farklı zaman ve zeminlerde değişik dinî ve siyasî gruplar tarafından, kendi görüş ve düşüncelerine uygun olarak tanımlanmaya ve bu istikamette kullanılmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan bu vakıa, ciddi problemleri beraberinde getirmiş, her şeyden önce kavramın gerçek ve doğru bir tarzda anlaşılmasının önüne ciddi engeller çıkarmıştır. Bu yüzden bu dönemde cereyan eden hadiselerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması, öncelikle söz konusu kavram ve bu kavram etrafında ortaya çıkan anlayışların kritiğinin doğru bir şekilde yapılmasına bağlıdır.

Anlam ve fonksiyon açısından çok yönlü bir yapıya sahip olan Ehl-i beyt kavramı, İslam Mezhepleri Tarihi'nde olduğu gibi, İslam Tarihi ve İslam Hukuku gibi bilim dallarında da önemli bir yere sahiptir. İslam Mezhepleri Tarihi boyutuyla kavram, bazı önemli siyasî ve itikâdî mezheplerin doğuş ve gelişiminde etkili olduğu gibi, yine mezhepler içerisindeki çeşitli fikrî eğilim ve grupların meydana gelmesinde de etkili bir role sahiptir.

Ehl-i beyt kavramı, Arap dilinde 'ehl' kelimesinin 'beyt' kelimesine izafe edilmesiyle oluşturulmuş bir kavramdır. Bir isim tamlaması olarak "ev halkı", "hane halkı" gibi anlamlara gelen bu kavram, ifade ettiği anlam yönüyle, Arap dili içerisinde esnek bir yapıya sahiptir. Zira dar anlamda kişinin ailesini yani eşini ve çocuklarını ifade ederken, geniş anlamıyla da kişinin tüm akraba ve kabilesini ifade

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hyildiz@omu.edu.tr.

edebilmektedir. Bu anlamda Arap dili içerisinde yalnızca Peygamber'in ailesi için değil, diğer kimselerin de aile ve yakınları için kullanılabilir. Kavramın kökeni, İslamiyetten önceki Arap toplumunda varolan güçlü kabîlecilik duygularına dayanmaktadır. Zira kabîlesinin şeref ve nesebini kendisinde toplayan etkili ve nüfuzlu kişi ve ailelere de bu isim verilmekteydi. Bunun dışında, Kâbe'nin etrafında yaşama ve onun ehli olma anlamında da kullanılmaktaydı. Zira o dönemde Kâbe ile ilgili hizmetlerden sorumlu olan aileye de bu isim verilmiştir.¹ Bu kavram, İslam kültür ve siyaset tarihinde, Hz.Peygamber'in ailesi ve soyu anlamında kullanılmaktadır.

Ehl-i beyt kavramı, küçük bir takım farklılıklarla bütün Müslümanların zihninde bilinen ve anlaşılan bir kavramdır. Ancak ne var ki bu kavram, zamanla farklı anlamlar yüklenen ve farklı amaçlar için kullanılan bir malzeme haline gelerek siyasî ve itikâdî ihtilafların odağına yerleşmiştir. Bu terim, Kur'an-ı Kerim'de üç ayette geçmektedir. Bunların birinde Hz.İbrahim'in², birinde Hz.Musa'nın³, birinde de Hz.Peygamber'in ailesi⁴ ifade edilmektedir. Bunların içinde yalnızca Hz.Musa ile ilgili olan ayette Musa'nın ailesi ve ev halkı kastedilirken, diğer ayetlerde Hz.İbrahim ile Hz.Peygamber'in hanımları kastedilmektedir. Hz.Peygamber'in hanımlarına hitap eden ayette Allah'ın onları buyruklarına itaat etmeye çağırıldığı ve böylece kendilerini günahlardan temizlemeyi istediği anlatılmıştır.⁵ Bunun dışında hadislerde de aynı kavramın kullanıldığı görülmektedir.⁶

Ehl-i beyt kavramı, tarihsel süreçte birbirinden oldukça farklı anlamlarda kullanılmış, İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren sosyal bir olgu olarak, İslam toplumu içerisinde ağırlığını hissettirmiştir. Hz.Peygamber döneminde olduğu gibi, onun vefatından sonra da bu durum aynı şekilde devam etmiştir. Bu süreçte de insanlar, onun yakınları olan Ehl-i beyt'e sevgi ve saygılarını her zaman muhafaza etmişler, her konuda onların görüşlerine itibar göstermişlerdir. İşbaşına gelen halifeler de, önemli konularda onlarla istişare ederek, onlara verdikleri değeri göstermişlerdir. Bu dönemde kavramın siyasî bir boyutunun olmadığı ve gerek Peygamber, gerekse sahabeler tarafından Ehl-i beyt'e ayrı bir özellik ve kutsiyet atfının da bulunmadığı görülmektedir.⁷ Bu süreç, Hz.Hüseyin'in şehid edilmesine kadar devam etmiştir. Hüseyin'in şehid edilmesi, İslam siyasi tarihinde bir dönüm

¹ Geniş bilgi için bkz., Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, İst. 1986, s. 36; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, Trz., I, 163-164; Faruk Ömer Fevzi, "Ehl-i beyt Kavramı Üzerine", (Çev. M. Bahaüddin Varol), *SÜİFD.*, IX, Konya, 1999, s. 397-400; Ignace Goldziher, "Ahl al-Bayt", *EI*, (New Edition), I, Leiden 1986, s. 257.

² Kur'an, Hûd, 11/73.

³ Kur'an, Kasas, 28/12.

⁴ Kur'an, Ahzâb, 33/33.

⁵ Kur'an-ı Kerim'de kavramın kullanılışı ile ilgili olarak bkz., Bahaüddin Varol, *Ehl-i beyt Gerçeği*, Şamil Yay., İst. 2002, s. 40-46; M. Sait Hatiboğlu, "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *AÜİFD.*, XXIII, Ank. 1980, s. 137-140; Zeki Duman, "Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i beyt", *EÜİFD.*, XI, Kayseri, 2001, s. 37-58; Sönmez Kutlu, "Ehl-i beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyât*, III/3, Ank. 2000, s. 103-108; Mustafa Öz, "Ehl-i beyt", *DİA*, X, İst. 1994, s. 498.

⁶ Ehl-i beyt kavramı, hadislerde önemli ölçüde Peygamber'in hanımları başta olmak üzere ev halkı anlamında kullanıldığı gibi, onun yakın akrabalarını ve hatta akrabalık bağı olmayan Selmân-ı Fârisî gibi sahabeleri de içine alacak şekilde kullanılmıştır. Bkz., Yusuf Açkel, *Hadislerde Ehl-i beyt*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SDÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1999, s. 35-239; Varol, 47-54; Öz, 498.

⁷ Böyle olmakla birlikte Ehl-i beyt mensuplarının, Hz.Peygamber'in vefatından hemen sonra hilâfetle ilgili bazı temenni ve düşüncelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebu Bekir'e biat edildikten sonra Hz.Ali, kendilerine danışılmamasından dolayı duyduğu kırgınlığı ifade etmişti. Bkz., Adnan Demircan, *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yay., İst. 1996, s. 24.

noktası olmasının yanı sıra, Ehl-i beyt kavramı açısından da yeni bir sürecin başlangıcıdır. Esasen Hüseyin'in Kerbelâ'da feci bir şekilde şehid edilişi, Ali ya da soyunun adını kullanarak şahsi menfaatleri adına çıkar sağlayacak bir çok kimse veya topluluğa fırsat vermiştir.⁸ Bu yeni dönemde cereyan eden hadiselerle birlikte kavram, kendisine orijinal anlamının dışında yeni anlamlar yüklenilmesi sebebiyle de, artık bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Ehl-i beyt kavramı'nın ifade ettiği anlam açısından yeni bir dönem başlamış, kavramın artık siyasî faaliyetler içerisinde siyasî amaçlar için kullanılmaya başlanarak gerçek anlam ve fonksiyonundan saptırıldığı görülmüştür. Henüz Şiîliğin net bir oluşum olarak ortaya çıkmadığı bu dönemde bir takım siyasî gruplar, kendi çıkarlarına ulaşma gayesiyle bu kavramı propaganda malzemesi olarak kullanmışlar, bu isimle ortaya çıktıklarını iddia etmişler ve daha açık bir ifade ile bunu istismar etmişlerdir.⁹ Ayrıca bu süreçte Ali oğulları içindeki bazı şahsiyetler, ya kendilerinin bizzat yürüttükleri ya da taraftarlarının onlar adına ortaya çıkardığı hareketler ile Emevî rejimi için zaman zaman ciddi tehditler oluşturmuşlardır. Burada İmam Zeynelabidin (94/712)'in oğlu Zeyd (122/740)¹⁰ ile başlangıçta kendisini Hz.Ali'nin çocuklarından olan Muhammed b. Hanefiyye (81/700) ile ilişkilendirip daha sonra kendi düşünce ve çıkarları doğrultusunda hareket eden Muhtâr es-Sekafi (67/687) hareketi¹¹ bu noktada çok güzel örneklerdir.

Hz.Peygamber'in aile fertleri olan Ehl-i beyt'in, ilk dönem İslam Tarihi'nde önemli bir yeri ve konumu vardır. Ehl-i beyt mensupları, yüksek ahlaki vasıfları ve kişisel özellikleri ile temayüz etmişlerdir. Bu anlamda ilim, zühd, takvâ, fesâhat ve cesaret, onların müşterek vasıfları olarak kabul edilmiştir. Ehl-i beyt nesli arasında, özellikle tarih boyunca ilim ve irfan bakımından öne çıkmış, bu alanda derinleşmiş pek çok kişi yetişmiştir. Bunda siyasî baskı ve tuzaklardan uzak durma gayretinin de ciddi anlamda rolü olduğu söylenebilir.¹² Özellikle Kerbelâ hadisesinden sonra uzun bir süre sessiz kalıp kendilerini ilmî çalışmalara vermişler, böylece ortaya çıkan bütün tahriklere rağmen siyasî mücadelelerden uzak durmayı başarmışlardır. Bu yüzden de ilim, bu ailenin ayrılmaz bir vasfı haline gelmiş ve aile içinde sağlam bir ilmî gelenek oluşmuştur. Daha önce devlet yöneticiliği yapmış bir aileden gelmeleri de, ister istemez siyasal iktidarlara ilişkilerini hassas bir konuma getirmiştir. Onlar, zaman zaman idarecilerin yaşam tarzlarını ve icraatlarını tasvip etmeseler bile, genel olarak resmi makamlarla uyumlu olmaya çalışmışlardır.¹³ Mevcut otoritelerin

⁸ E. Ruhi Fırlalı, *İmâmiyye Şiası*, Selçuk Yay., İst. 1984, s. 241.

⁹ Hz.Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra Ehl-i beyt'in siyasi olaylardaki fonksiyonu için bkz., Gülgün Uyar, *Ehl-i beyt İslâm Tarihinde Ali-Fatma Evlâdı*, Gelenek Yay., İst. 2004, s. 75-338; M. Ali Büyükkara, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, Rağbet Yay., İst. 1999, s. 14-34; Varol, 280-322.

¹⁰ Zeyd b. Ali'nin giriştiği isyan hareketinde dikkatimizi çeken önemli bir nokta, "Ehl-i beyt" kavramının ilk defa sık bir şekilde ve önemli bir mesned olarak kullanılmasıdır. Zeyd, Kûfe halkından biat alırken "Biz sizleri Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine, zalimlerle cihada, zayıfları savunmaya, haksızlığa uğrayanların zararlarını telafi etmeye, zulmü kaldırmaya ve Ehl-i beyt'e yardım etmeye çağırıyoruz. Bunlar üzerine biat ediyor musunuz?" şeklinde bir konuşma yapmıştır. Bkz., Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Beyrut, Trz., VII, 172-173; İbn A'sem, *Kitâbu'l-Fütûh*, Beyrut, 1986, VIII, 316-317; Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, (Thk., M. Muhyiddin Abdül-hamid), Kahire, 1964, III, 217-218; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1965-1966, V, 233.

¹¹ Muhtâr es-Sakafi için bkz., Nâşiu'l-Ekber, *Mesâilü'l-İmâme*, (Thk. Josef Van Ess), Beyrut, 1971, s. 26-31; Nevbahtî, *Kitâbu Firakı's-Şîa*, (Thk. İbrâhîm ez-Zeyn), Beyrut, Trz., s. 28-29; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank. 1993, s. 93-114; ayrıca Ehl-i beyt'in siyasal istismarına dair başka örnekler için bkz., Kutlu, 116-118.

¹² Uyar, 500.

¹³ Uyar, 503.

bu aileye karşı takındıkları tavrın ise, özellikle Emevî ve Abbasî iktidarları için ifade etmek gerekirse, umumiyetle olumsuz ve düşmanca bir çizgide seyrettiği söylenebilir. Onlar, siyasal iktidarla iyi geçindikleri sürece, saygı ve hürmet görmüşler, ancak sadece onurlarını koruyarak yaşama çabası içinde oldukları halde, bazen dışlanmış ve zulme maruz kalmışlar, bazen de can emniyetlerinden bile endişe ederek yaşamışlardır. Bazen birey olarak veya toplu halde sürgün edilmişler, tutuklu-tutuksuz yargılanmış, hapsedilmişlerdir. Bu çerçevede bazen kendileriyle ilgili her çeşit ihbar titizlikle değerlendirilmiş, bu tür yöntemlerle baskı altında tutulmaya ve sindirilmeye çalışılmışlardır. Bizzat aile fertleri gibi, bazen onlara muhabbet besleyenler de, bu eğilimlerinden dolayı benzer muamelelere uğramışlardır.¹⁴ Ancak, yine de genelleme yaparak, siyasal iktidarı elinde bulunduranların hepsinin Ehl-i beyt nesline karşı menfi bir yaklaşım içinde olduklarını söylemek, doğru olmamakla beraber, bu tür örneklerin göz ardı edilmesi de mümkün değildir.

Ehl-i beyt neslinin saygın kimliklerinin, zaman zaman kendilerine bir takım dünyevi menfaatler ve siyasî ikbal temin etmek isteyen bir takım çevreler tarafından istismar edildiği tarihsel bir gerçektir. Onların isminin sağlayacağı manevi tesirden faydalanmak amacıyla, bazen isimleri öne sürülerek, bazen de bizzat kendileri için içine girmek suretiyle, isyan girişiminde bulunanlara rastlanmıştır. Bütün bunlara rağmen, Ehl-i beyt'e yönelik sevgi ve saygı, İslam tarihinin her döneminde, Müslüman halklar için sarsılmaz bir değer ve duygu olmuştur. Bu yüzden tarih boyunca bu soydan olup Hz.Hasan neslinden gelenlere şerif, Hz.Hüseyin neslinden gelenlere de seyyid adı verilmiş¹⁵ ve kendilerine hürmet ve muhabbet göstermek, Peygamber'i sevmenin bir tezahürü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca isimleri, şecereleri, doğum ve ölümleri ile ahlaki durumlarını tespit eden teşkilatlar kurulmuş, vergiden muaf sayılmışlar, sadaka almaları haram kılındığı için kendilerine beytülmalden gelir tahsis edilmiş, böylece onların insanlar içerisinde zor duruma düşmemeleri sağlanarak onlara özel bir statü verilmiştir. Öte yandan bir takım menfaatler elde etmek amacıyla Peygamber soyundan geldiklerini iddia eden yalancılar da cezalandırılarak Ehl-i beyt'in istismar edilmesi önlenmeye çalışılmıştır. Abbasilerin ilk yıllarında bu amaçlarla kurulan ve daha sonraki dönemlerde de varlığını devam ettiren "Nakîbü'l-Eşrâfîk" müessesesi, tarih boyunca bu işlere bakmış, aynı kurum sonraki yüzyıllarda da faaliyetlerini sürdürerek Osmanlı Devleti bünyesinde en mükemmel şekliyle varlığını devam ettirmiştir.¹⁶ Biz de, bu çalışmamızda önce Sünnî ve Şîî çevrelerdeki Ehl-i beyt tasavvurlarını, daha sonra Ehl-i beyt inancının özellikle Şîî versiyonunun ülkemizde değişik yörelerde yaşayan Alevî zümreler üzerindeki etki ve izdüşümlerini ele alıp bu çerçevede bir takım analizler yapmak istiyoruz.

1) SÜNNÎ VE ŞİÎ SÖYLEMLERDE EHL-İ BEYT ANLAYIŞI

Tarihsel süreçte birbirinden oldukça farklı anlamlarda kullanılan Ehl-i beyt kavramı, İslam dünyasının iki kutbunu temsil eden Sünnî ve Şîî çevrelerde de farklı şekillerde yorumlanmış, farklı anlam düzeylerinde kullanılmıştır. Burada tartışılan konu, kavramın içeriği ve içerdiği kişilerdir. Acaba Ehl-i beyt, tam olarak kimleri

¹⁴ Uyar, 504.

¹⁵ Ehl-i beyt nesli ile ilgili olarak kullanılan tabirler için bkz., Murat Sarıçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâfîk Müessesesi*, TTK Yay., Ank. 2003, s. 1-5; Uyar, 31-37.

¹⁶ Bu müessesenin kuruluşu ve daha sonraki dönemlerde gelişimi ile ilgili olarak bkz., Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Velâyâtü'd-Dîniyye*, Kahire, 1393/1973, s. 96-99; Sarıçık, *Nakîbü'l-Eşrâfîk Müessesesi*, s. 15-120.

ifade etmektedir? Hz.Peygamber'in Ehl-i beyt'ine kimler dahildir? Bu kategorinin içinde olanlar kimlerdir ve yine bu kategorinin dışında olanlar kimlerdir? Bu mesele, tarih boyunca tartışılmış ve beraberinde ciddi sonuçlar ortaya çıkarmış olan önemli bir meseledir. Bu tartışmada Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve kendisine Tathîr ayeti de denilen "Ey Ehl-i beyt, Allah sizden her türlü pislîği giderip sizleri tertemiz kılmak ister"¹⁷ şeklindeki ayetin yorumunun temel belirleyici olduğu görülmekte olup bu çerçevede Müslüman düşünürler, Ehl-i beyt tabirinin yorumu konusunda birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu noktada Sünnî düşünürlerle Şîî düşünürler arasında erken dönemlerde ortaya çıkan bir takım ihtilafların günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.

Bu çerçevede Sünnî düşünürlerin bir fikir birliği içinde olmadıkları ve farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Bu bağlamda ileri sürülen görüşleri iki noktada toplamamız mümkündür;

a) Ehl-i beyt kavramı, Hz.Peygamberin ailesini ifade etmekle birlikte Kur'ân'daki kullanımı, yalnızca onun hanımlarını içermektedir. Zira İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Ehl-i beyt ayeti onlar hakkında nazil olmuştur. Nitekim ayetin bağlamından da bu çıkarılır, zira ayetin öncesi ile sonrasında Peygamber hanımlarına hitap edilmekte ve sadece onlarla ilgili bazı ilahi buyruklardan söz edilmektedir.¹⁸ Ayrıca hadis kaynaklarındaki bazı rivayetler de, bu durumu teyit etmektedir. Örnek olarak, Hz.Peygamber, gerek Hz.Ayşe gerekse de diğer hanımlarının yanına gittiği zamanlarda onlara, "Ey Ehl-i beyt, Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun" diye hitap etmesi, Ehl-i beyt tabiriyle onları kastettiğini göstermektedir.¹⁹ İkrime, Saîd b. Cübeyr, Atâ, Mukâtil b. Süleyman, Buhârî, İbn Asâkir gibi alimler de, Kur'ân metnine sadık kalarak ayetin siyak ve sibakından bu anlamı çıkarmışlardır.²⁰

b) Bu kategoriye Peygamber hanımlarıyla birlikte onun bütün çocukları, kadının erkek bütün torunları, amcaları ve onların çocuklarıyla torunları da dahil olmak üzere tüm akrabaları, hatta bütün müttakî mü'minler dahildir. Dolayısıyla bu görüşü benimseyen Sünnî alimlere göre Ehl-i beyt kavramı, tüm bunları içine alacak şekilde geniş ve esnek bir muhtevaya sahiptir. Bu çerçevede hadis kaynaklarında geçmekte olan ve Ehl-i beyt'in bu derece geniş ve kapsamlı olduğunu bildiren rivayetlerin varlığı da bunu teyit etmektedir. Ebû Saîd el-Hudrî, Mücâhid ve Katade başta olmak üzere Sünnî alimlerinin çoğunluğu bu görüşü benimsemektedirler.²¹ Bu görüşü savunanlara göre, ilgili ayet (Ahzâb 33/33), Peygamber hanımlarına hitap etmekle birlikte, Ehl-i beyt'ten öncelikle onlar anlaşılmakta; ancak ayette müzekker zamiri kullanılmak suretiyle de Peygamber'in diğer yakınları bu kapsama dahil edilmektedir. Bununla birlikte yine, Şîî/İmâmî düşünürlerin bir dayanak olarak kullandıkları kendisine "Meveddet ayeti" de denilen ve anlam olarak da, Hz.Peygamber'in nübüvvet görevi karşılığında mükafat olarak sadece "yakınlık içinde sevgi"yi talep etmesini emreden ayetteki²² "kurbâ" kelimesi, zannedildiği gibi, Hz.Ali, Hz.Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i içine alan bir nesep yakınlığı anlamında değil, "güzel amellerle Allah'a yakın olma" anlamındadır. Zira ayetin devamında

¹⁷ Kur'ân, Ahzâb, 33/33.

¹⁸ Ayetin anlam dokusu ve anlam alanı ile ilgili olarak bkz., Ahmed Mahmûd Subhî, *Nazariyyetü'l-İmâme Ledâiş-Şiati'l-İsnâ Aşeriyye*, Kahire, 1969, s. 180-183; Duman, 46-50.

¹⁹ Buhârî, *Sahih*, Mısır, Trz., "Tefsîru'l-Kur'ân", 245.

²⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Nşr. Ahmed Şemsuddîn), Beyrut, 1414/1994, VI, 206-207; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr; el-Câmiu beyne Fenneyîr-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, Kahire, 1383/1964, IV, 278-279; Öz, 499.

²¹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, Trz., XXVII, 164-167; Şevkânî, IV, 279-280; Varol, 55-82; Öz, 499.

²² Kur'ân, Şûrâ, 42/23.

güzel amellerle iyilik sahibi olanların iyiliklerinin artırılacağını belirten ilahi vadin bulunması da bunu göstermektedir.²³

Buna karşılık Şii ve özellikle İsnâaşerî/İmâmî düşünürler, bu kategoriye Hz.Peygamber'le birlikte Hz.Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in girdiği, ayrıca aynı soydan gelen ve imam kabul edilen diğer dokuz kişinin de aynı bağlamda değerlendirildiği düşüncesindedirler. Bu durumda Şiiler'e göre, Peygamber'in hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları ile Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları ise, bu kapsama girmemektedir. Yine burada onlara göre her ne kadar ilgili ayetin öncesi ve sonrasında -umumi ve zâhiri anlamda- Peygamber hanımlarına hitap edilmesinden dolayı, onların da Ehl-i beyt'e dahil oldukları çıkarılabilirse de, ilgili ayetin Peygamber'in hanımları ile ilgili olmayıp, yalnızca Hz.Ali, Hz.Fâtıma, Hasan ve Hüseyin ile ilgili olduğu çeşitli hadislerde belirtilmiştir.²⁴ Şii çevrelerde bu beş kişi, "Ehl-i kisâ", "Pençe-i âl-i abâ" veya "Hamse-i âl-i abâ" diye anılırlar. Onlara göre tevatür derecesine ulaşan bu hadisler, ilgili ayetin öncesi ve sonrası ile irtibatlı olmadığını gösterdiği gibi; Ehl-i beyt'in de, söz konusu beş kişiye tahsis edildiğini ispat etmekte ve umumi manasını hususi hale getirmektedir.²⁵ Ayrıca tathîr ayeti, Şia tarafından Ehl-i beyt'in fazileti, üstünlüğü, masumiyeti ile onlara karşı sevgi beslemenin ve onlara itaat etmenin en önemli delili olarak kabul edilmiştir.²⁶

İsnâaşerî/İmâmî düşünürler, bu noktada başka referanslar da ileri sürmektedirler. Örnek olarak, Hz.Peygamber'e Kur'an'da, yapmış olduğu nübüvvet görevine karşılık yakınlarının sevilmesi dışında bir ücret istemediğini ifade etmesinin emredilmesi²⁷ ve hadislerde de burada sözü edilen yakınlarının Hz.Ali, Hz.Fâtıma, Hasan ve Hüseyin olarak ifade edilmesi; ayrıca yine onun, Necranlı Hıristiyanları mübahale'ye davet etmesi sırasında yanına sadece Hz.Ali, Hz.Fâtıma ile Hasan ve Hüseyin'i alması da, onlara göre kendi düşüncelerini teyit etmektedir. Dolayısıyla Ehl-i beyt, yalnızca bunlardan ibarettir. Bunlarla birlikte Şiiler'e göre diğer dokuz imamın Ehl-i beyt'e dahil edilmesine gelince, bu da onlarla ilgili olarak ortaya konan sekaleyn hadisi²⁸ gibi rivayetlerle sabittir. Yine Hz.Hüseyin'den sonraki

²³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İst. 1979, VI, 4241-4242; ayetle ilgili geniş bir değerlendirme için bkz., Murat Sarıca, *Kavram ve Misyon Olarak Ehl-i beyt*, Nesil Yay., İst. 1997, s. 21-41; bunlarla beraber Ehl-i beyt'in kimliği, masumiyeti ve manevi konumu gibi açılardan Şia ile örtüşen düşüncelere sahip olan Sünnî düşünürler de vardır. Örnek olarak *Takıyyüddin Makrizî* (845/1442), bunlardan birisidir. Bkz., *Fazlu Ehl-i beyt* (Ehl-i beyt'in Fazileti), (Çev. M. Mahfuz Söylemez), *AÜİFD.*, XLIII/2, Ank. 2002, s. 413-447; yine aynı Makrizî, Hâşimî-Emevî çekişmesine dair yazmış olduğu *Kitâbu'n-Nizâ ve't-Tehâsum fi mâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim* (Thk. Huseyn Münis, Kahire, 1984) isimli eserinde de Hâşimîler lehine açık bir şekilde tavrı koymuştur. Bkz., *a.g.e.*, s. 25-37.

²⁴ Nitekim Şii kaynaklara göre tathîr ayeti indiğinde Hz.Peygamber, kızı Fâtıma, Hz.Ali, Hasan ve Hüseyin'i yanına çağırarak bir örtü altına almış ve "Allah'ım, bunlar benim Ehl-i beyt (ev halkım)'ımdır. Onlardan pisliği gider, onları tertemiz kıl" demiştir. Bkz., Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut, 1414/1994, IX, 42-43; Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, Tahran, Trz., XVI, 327-328; XVIII, 42-44; Muhammed Mehdi Asifi, "Tathîr Ayeti üzerine", *Ehl-i beyt Mesajı*, VII, Ank. 1995, s. 15-18.

²⁵ Tabersî, IX, 42-44; Tabâtabâî, XVI, 327-331; XVIII, 42-47; Ali Ahmed es-Sâlûs, *Akîdetü'l-İmâmiyye inde's-Şiati'l-İsnâ Aşeriyye*, Kahire, 1413/1992, s. 58-60; Cafer Murtaza Âmilî, "Kur'an'da Ehl-i beyt", *Ehl-i beyt Mesajı*, I, Ank. 1993, s. 7-25.

²⁶ Bkz., Tabersî, VIII, 118-120; Asifi, 18-20.

²⁷ Kur'an, Şûrâ, 42/23; yalnız unutulmamalı ki, ayeti Şiiler böyle yorumlamaktadır.

²⁸ *Sekaleyn*, iki ağır şey, iki önemli şey anlamına gelmekte olup farklı varyantları olan bir rivayete verilen isimdir. Bu da, "Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum, bunlara sarıldığınız müddetçe asla sapıklığa düşmezsiniz. Bunlar, Allah'ın kitabı ve Ehl-i beytim" rivayetidir. Hadis, bu şekliyle Şii kaynakların yanı sıra bazı Sünnî kaynaklarda da geçmektedir. Bkz., Kummî, *Tefsiri'l-Kummî*, (Nşr. Es-Seyyid Tayyib el-Musevî el-Cezâirî), Beyrut, 1387/1968, I, 173; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire, 1313, III, 14, 17, 26; aynı hadisin "Size iki şey bırakıyorum. İkisine tutduğunuz takdirde dalâlete düşmezsi-

imamların bizzat kendilerinin yapmış oldukları açıklamalar da, bu noktada birer delil teşkil ederler. Ayrıca Şiîler'e göre, on ikinci imam olan ve zuhûru beklenen Mehdi'nin Ehl-i beyt'ten olduğu hadislerle sabittir.²⁹

Burada bize göre tartışmaya sebep olan şey, Kur'ân'da olduğu gibi, hadislerde de Ehl-i beyt kavramının tanımının net bir şekilde yapılmaması, bu kapsama giren ve bunun dışında kalan kişileri belirten açık ifadelerin bulunmamasıdır. Böylece ister istemez Ahzâb sûresindeki ayetin önemi ortaya çıkmaktadır. Zira bu ayet, hem anlam yönüyle hem de içinde bulunduğu bağlamda Peygamber'in hanımlarını muhatap almakta, onlara yapılan tavsiyeler ile bu tavsiyelere uydukları takdirde elde edecekleri mükafatları söz konusu etmektedir. Ayrıca bu ayetin anlam dokusu kadar önemli olan bir şey de, bize Peygamber'in Ehl-i beyt'inin kimler olduğu konusunda ipucu olabilecek açık bir bilgi vermesidir. Aslında ayetin, doğrudan Peygamber'in hanımlarını muhatap alması da, esas olarak bu konuda pek çok problemi ortadan kaldırma imkanını bize sunmaktadır. Ancak, ne var ki Şiîler, paradoksal bir biçimde, yine bu ayeti delil göstererek Peygamber'in hanımlarının Ehl-i beyt'ten olmadığını ileri sürmüşlerdir. Şiîler, bu ayete dayanarak özetle şunları savunmaktadırlar:

a) Ehl-i beyt kavramı, “yalnızca Hz.Peygamber, Hz.Ali, Hz.Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i içine alır” görüşünü ileri sürerek, kavramı kendi itikâdî sistemleri içerisindeki şekliyle sınırlandırmışlar ve Hz.Peygamber'in hanımlarının bu kavram içerisinde değerlendirilemeyeceğini savunmuşlardır.

b) Ayrıca bu ayeti, Ehl-i beyt'in masumiyeti için de bir delil olarak kabul etmişlerdir. Zira Şiî düşünürler göre ayetteki “innemâ” edatı tahsis anlamına gelmekte olup bu durum, Ehl-i beyt'ten, diğer mü'minlerden farklı olarak her çeşit kötülüğün ve günahın bizzat Allah tarafından kaldırılmasını ifade etmektedir.

c) Yine Ehl-i beyt ile Şiî inanç sisteminin belkemiğini oluşturan imamet anlayışı³⁰ arasında bir ilgi kurularak, imamların masumiyeti ileri sürülmüş ve böylece yeni bir siyaset nazariyesi meydana getirilmiştir.

Şîa kaynaklarında bu görüşler için, yukarıda da ifade edildiği gibi, pek çok delil ileri sürülmüştür. Şiîler'in bu hususta, net olarak ileri sürdüğü bazı delillerin yanında, bazı ayet ve hadislerin yorumunda da bariz bir şekilde zorlamaya gittiği ve bu arada pek çok mübalağanın bulunduğu da çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu durumda kavramın orijinal içeriği, tamamen değişmiş olmakta, söz konusu ayetin de, metin içi ve metin dışı bağlamlarından koparılarak, parçacı ve önyargılı bir yaklaşımla maksadını aşacak derecede farklı bir anlamda kullanıldığı anlaşılmakta-

→ →

niz. Bunların birincisi, Allah'ın kitabı, diğeri de sünnetimdir” şeklinde Sünnî kaynaklarda farklı bir rivayeti de bulunmaktadır. Bkz., Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Beyrut, 1990, II, 899; İbn Hişâm, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1992, IV, 249; Varol, 115-120.

²⁹ Şiî alimlerin bu bağlamda dayanmış oldukları rivayetlerin bir kısmı, Sünnî alimler tarafından isnad açısından zayıf görülmüş, bir kısmı da tamamen uydurma (mevzû) kabul edilmiştir. Bkz., İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire, Trz., III, 484-486; Şevkânî, IV, 279; ayrıca bu rivayetlerle ilgili bir değerlendirme için bkz., Öz, 500.

³⁰ Şiîlik'teki imamet anlayışı için bkz., Kuleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, (Thk. Cevâd Mustafavî Horasânî), Tahran, 1924, I, 255-256, 270-274, 322-323; II, 28-29; Nâşiu'l-Ekber, 24-26, 31-42; Nevbahî, 24-26, 107-110; Kummî, *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Firak*, (Thk. Muhammed Cevâd Meşkûr), Tahran, 1964, s. 8-13; Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikâdî'l-İmâmîyye*, (Çev. E. Ruhi Fiğlalı), AÜİF. Yay., Ank. 1978, s. 104-113; Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Şîa İnançları*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İst. 1978, s. 50-52; N. Mekarim Şirazi, *Ehl-i beyt Mektebi'nde Temel İnançlar*, (Çev. S. Çiçek, Ş. Eroğlu), Çorum, 1993, s. 199-272; Ali Avcu, *İmamîyye Şîası'nda İmamet Anlayışının Doğuşu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE., Samsun, 2002, s. 15-18; Nasîruddin Tûsî, *Risâle-i İmâmet*, (Nşr. Muhammed Tâki Danispîjuh), Tahran, 1335/1916, s. 15-17, 24-25; Onat, “Şiî İmâmet Nazariyesi”, AÜİFD., XXXII, Ank. 1992, s. 89-110.

dır. Bunun en bariz örneği ise, Ahzâb suresindeki ayet ile Gadîr-i Hum olayı³¹ ve bununla bağlantılı olan Sekaleyn hadisi etrafında yapılan yorumlardır. Yine bu çerçevede Şiîler'in Sahabenin Hz. Ali'ye haksızlık ettiği veya onun hakkı olan hilâfeti ona vermedikleri hususu ile ilgili iddiaları da, tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir.

Burada göz ardı edilmemesi gereken bir şey var ki, o da Şiîler'in Ehl-i beyt'e bakış tarzının, önemli ölçüde imamet görüşlerinden kaynaklanmakta olduğu ve bununla bütünleştiğidir. Öyle ki Şiîler, zamanla kendilerini Ehl-i beyt mezhebi olarak sunmuşlar ve bu isim altında çeşitli fikir ve düşünceler ortaya koymuşlardır. Şiîler'in bu kavramı, kendilerini tutarlı göstermek amacıyla, düşünce yapılarına uygun bir tarzda tanımladıkları ve bunun üzerine yapmış oldukları yorumlarla, dinî, siyasî ve itikâdî sistemlerinin temeline oturtmuş oldukları anlaşılmaktadır. Burada Sönmez Kutlu'nun da ifade ettiği gibi, önemli ölçüde Kur'ân'ın içeriğini belirlemiş olduğu Ehl-i beyt kavramının, Şiîler tarafından tarihsel ve sosyal gerçekliklerle örtüşmeyecek ve tamamıyla kendi ideolojileri ve algılama biçimlerini yansıtacak şekilde yapay, subjektif ve siyasal bir kavram haline dönüştürüldüğü görülmektedir.³²

Buna karşılık Sünnî düşünürlerin ise, kavramı Kur'ân ve sünnette bulunan verilerin dışına çıkmama kaygısı ile ele alarak makul ve mantıklı bir seviyede tutmaya ve bu arada Kur'ân'ın ruhunu da göz ardı etmemeye çalıştıkları görülmektedir. Bu yüzden kavramın çerçevesi daha geniş tutulmuş ve bu çerçeveye bütün sahabe hatta bütün müminler dahil edilmişlerdir.³³ Burada Sünnî düşünürler, Hz. Peygamber'e yakın olmanın öncelikli şartı olarak nesep bağına değil de, onun getirmiş olduğu dine inanmak ve bu dine mensubiyeti görmüşlerdir. Bu yüzden Peygamberlik misyonu, Peygamber'in mensup olduğu aile mensuplarına herkesten

³¹ Bu olay, Hz. Peygamber'in Vedâ haccı dönüşü Mekke-Medine yolu üzerinde, Gadîr-i Hum denilen yerde yaptığı konuşmayı içerir. Şiî kaynaklar, Hz. Peygamber'in burada *sekaleyn hadisi* denilen "Siz paha biçilmez iki şey bırakıyorum, bunlara sarıldığınız müddetçe asla sapıklığa düşmezsiniz. Bunlar, Allah'ın kitabı ve Ehl-i beytim" şeklindeki sözlerini söylediğini ve arkasından da Ali'yi sağ tarafına alarak elini tutup kaldırdığını ve tüm insanlara "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım onu seveni sev, ona düşman olana sen de düşman ol" dediğini ifade ederler. Şiîler, bu rivayetin bize tevâtürle geldiğini söyleyerek, Hz. Ali'nin burada açık bir şekilde halife ve imam tayin edildiğini ve bunun imamet için de en önemli delillerden biri olduğunu ileri sürerler. Bkz., Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, I, 173-175; Tabatabaî, V, 192-193; ayrıca bu olay, ilk dönem Sünnî kaynaklarda geçmemekle birlikte, değişik varyantlarıyla sonraki bazı Sünnî kaynaklarda geçmektedir. Olaydan söz seden Şiî kaynaklardaki rivayetlerle Sünnî kaynaklardaki rivayetler arasında çok farklılıklar vardır ve her şeyden önce Sünnî kaynaklarda yukarıdaki rivayetin sadece "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" kısmı geçmektedir. Bu yüzden bazı Sünnî alimler, Peygamber'in Gadîr-i Hum'da sadece ilk ifadeyi söylediğini, daha sonraki kısmın Şiîler tarafından sonradan ilave edildiğini belirtirler. Bkz., İbn Hanbel, IV, 281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1977, V, 209-212; ayrıca buradaki *Mevlâ* kavramının veliyyü'l-emr/yönetici anlamında mı; sevgili, dost, yâran anlamında mı kullanıldığı tartışılmış ve bunun ikinci anlamda olduğu görüşü benimsenmiştir. Dolayısıyla Sünnî kaynaklarda geçen rivayetlerde Ali'nin soyundan gelen kişilere imamet verildiğine dair hiçbir ifade yoktur. Bkz., Müslim, *Sahîh*, (Thk. Muhammed F. Abdülbâkî), Beyrut, 1375/1955, "Fezâilü's-Sahâbe", IV, 1870-1875; İbn Mâce, *Sünen*, (Thk. M. Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, Beyrut, 1372/1952, I, 42-45; Esasen Şiîlerin bir kurgu olarak ortaya attıkları bu olayların bazı Sünnî kaynaklarda geçmiş olması, olayın doğruluğu ile ilgili delil olarak kabul edilemez. Bkz., Demircan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, Beyan Yay. İst. 1996, s. 19-61, 67-72, 99; Hayati Aydın, *GadiriHum*, Şa-to Yay., İst., 2001, s. 17-48, 75-91; A. Osman Ateş, *Ehl-i sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yay., İst. 1996, s. 115-117, 109-135; Ahmed Mahmûd Subhî, 209-223; Uyar, 38-39; Sarcık, *Kavram ve Misyon Olarak*, 45-48; Cemal Sofuoğlu, "Gadîr-i Hum Meselesi", *AÜİFD.*, XXVI, Ank., 1983, s. 461-470; L. Veccia Vaglieri, "Ghadîr Khumm", *E.J.*, (New Edition), II, Leiden, 1954, s. 993-994; Fırlı, "Gadîr-i Hum", *DİA*, XIII, İst. 1996, s. 279-280.

³² Kutlu, 99.

³³ Öyle ki burada Sünnî çevrelerdeki önemli hadis kaynaklarından biri olan Müslim'in Sahîh'inde *Ehl-i beyt'in fazileti* ile ilgili bir bâbın bulunması oldukça anlamlıdır. Bkz., *Sahîh*, IV, 1883-1884.

farklı bir ayrıcalık ve üstünlük sağlamadığı gibi, diğer ailelere karşı da böyle bir üstünlük ve şeref iddiasında bulunma hakkını vermez. Bu şekilde Şîî söylemdeki Ehl-i beyt imajı ile Sünnî söylemlerdeki Ehl-i beyt imajı arasında kavram ve anlayış noktasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

2) EHL-İ BEYT İNANIŞININ ANADOLU ALEVÎLERİ ÜZERİNDEKİ İZDÜŞÜMLERİ

Ülkemiz Alevî topluluklarının inanç ve görüşlerinde, yukarıda ifade ettiğimiz Şîî söylemdeki Ehl-i beyt imajının önemli bir etkisi vardır. Ehl-i beyt anlayışının İsnâaşerî/İmâmî versiyonu, Anadolu Alevî inanç dünyasında önemli bir yere sahiptir. Bu şekilde Hz.Peygamber, Hz.Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin ile aynı soydan gelen ve imam kabul edilen diğer dokuz kişiden ibaret olan klasik Şîî Ehl-i beyt anlayışının Anadolu Alevîliğine hakim bir görüş haline dönüştüğü görülmektedir. Ülkemizdeki Alevî toplulukları da, bu kavramı bu şekilde algılamaktadırlar.³⁴

Anadolu Alevîleri arasında Ehl-i beyt'in öneminin bizzat Kur'ân'da vurgulandığı görüşü hakimdir. Bu bağlamda ilk olarak "Ey Ehl-i beyt, Allah sizden her türlü pisliği giderip sizleri tertemiz kılmak ister"³⁵ ayeti akla gelmekte, böylece Ehl-i beyt'in tertemiz ve masum olduğuna inanılmaktadır. Yine ayrıca "(Ey Muhammed) önce en yakın akrabalarını uyar"³⁶ ayetiyle de Peygamber'in ailesinin, Tanrı katında özel bir yeri ve öneminin olduğu düşünülmektedir.³⁷

Bazı dedeler, Kur'ân'ın "Eğer, bilmiyorsanız zikir ehline sorun"³⁸ ayetindeki zikir ehli ile Ehl-i beyt'in kastedildiği görüşündedirler.³⁹ Bu çerçevede Hz.Ali'nin de, "Zikir ehli biziz" diyerek Ehl-i beyt'e işaret ettiğine inanılır.⁴⁰ Böylece Alevî çevrelerde de Ehl-i beyt mensuplarının sonsuz bir ilim ile mistik bir bilgi sahibi oldukları inancı egemendir. Bu çerçevede Şîî/İmâmîlerin inandığı gibi, "De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum"⁴¹ ayetiyle de Ehl-i beyt'in sevilmesinin farz olduğuna inanılır. Yine Hz.Peygamber'in de "Allah'ı bilen beni bilsin, beni bilen de Ehl-i beytimi tanımsın" şeklinde bir hadisinin olduğu kabul edilerek Hz.Peygamber gibi, onun Ehl-i beyt'ini de sevmenin bir ibadet derecesinde zorunluluk olduğuna inanılır. Bu inanışta, Hz.Peygamber'den sonra onun düşüncelerini insanlara birinci elden aktaranın Ehl-i beyt olduğu kabulünün önemli bir payı vardır. Bu yüzden Ehl-i beyt'i sevmeyenin, yaptığı ibadetin makbul olmayacağı kabul edilir. Bunu ülkemiz Alevîlerinin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan İç Anadolu coğrafyasının sevilen bir aşığı olan Fedai Baba (ö. 1940) güzel bir şekilde şöyle dile getirir:

*"Beş vakit namaz değil İslamlık heman
On iki şehzadeyi sevmektir iman,
Eğer eder iseniz bunlara güman (kötülük),*

³⁴ Yalnız, ülkemizdeki Alevî kültür geleneği, önemli ölçüde sözlü/şifahî bir özellik arz ettiğinden dolayı, ileride yazılı kaynak ve belge verilmeyen bazı yerler okuyucunun dikkatini çekebilir.

³⁵ Bkz., Kur'ân, Ahzâb, 33/33.

³⁶ Kur'ân, Şuarâ, 26/214.

³⁷ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön Yay., İst. 1998, s. 107.

³⁸ Bkz., Kur'ân, Nahl, 16/43.

³⁹ Benzer görüşler, Şiilerde de vardır. Bkz., Tabersî, VI, 150; Tabâtabâî, XII, 273-275.

⁴⁰ Zelyut, 107.

⁴¹ Bkz., Kur'ân, Şûrâ, 42/23; yalnız burada unutulmamalıdır ki, ayette geçen "kurbâ" kavramı, zannedildiği gibi, Ehl-i beyt'i sevme anlamında değil, "güzel amellerle Allah'a yakın olma" anlamındadır. Bkz., Elmahlî, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4241-4242.

Lanete müstehak ola canınız”.⁴²

Ehl-i beyt'in Anadolu Alevî inanç dünyası içinde sahip olduğu bu önemli rolünden dolayı Anadolu Alevîleri, kendi inanç yollarını Ehl-i beyt inancı ile özdeşleştirip inançlarını, tıpkı Şîîler gibi, Ehl-i beyt yolu/inancı biçiminde tanımlarlar.⁴³

Anadolu Alevîleri arasında Ehl-i beyt neslinin melekler gibi nurdan yaratıldığına, dolayısıyla Peygamberler gibi masum/günahsız olduklarına inanılır. Bu durum, onların her türlü kötülük, pislik ve manevi kirden uzak olduklarını gösterir. Yine tıpkı Şîîler'de olduğu gibi, dünyanın Ehl-i beyt ve on iki imamın nuru için yaratıldığına inanılır.⁴⁴ Bu bağlamda, Ehl-i beyt'e kozmolojik bir önem atfedilerek onlar, yeryüzünde insanların emniyet ve kurtuluşunun vesilesi olarak kabul edilir. Şöyle ki Allah, bütün yaratılmışları, Peygamber ve ev halkı için yaratmıştır. Eğer onlar olmasaydı, Yüce Allah, ne göğü, ne yeryüzünü, ne cenneti, ne cehennemi, ne Adem'i, ne Havva'yı, ne melekleri ne de yarattığı şeylerden bir tekini yaratırdı.⁴⁵ Buna göre Ehl-i beyt inancı, temel bir iman esası olarak kabul edilir.

Yine bu çerçevede ülkemizde bazı yörelerde bir ölçüde Hurûfî bir anlayışın egemen olduğu gözlenmektedir. Zira doktora çalışması yaparken görüşmüş olduğumuz bir Alevî büyüğünün⁴⁶ ifade ettiği görüşler bu noktada manidardır. Şöyle ki; “Besmele'deki be'nin altındaki nokta, her şeyin yaratıcısını ifade eder, Fâtıma be, nokta Ali'dir. Burada Ali, Fâtıma'dır, Fâtıma da, Ali'dir; bunlar, birbirinden ayrılmazlar. Rahman'ı Hasan, Rahim'i Hüseyin'dir”.

Ülkemizdeki Alevî zümreleri arasında Ehl-i beyt, “Pençe-i Âl-i Abâ” ya da “Ali pençesi” gibi isimlerle de anılmaktadır. Pençe-i Âl-i Abâ kavramı, Hz.Peygamber'le ilgili anlatılan bir olaya dayandırılır. Buna göre Peygamber, bir gün hanımlarından Ümmü Seleme'nin evinde iken Ashâbü'l-Abâ denen Hz.Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak “Allahım benim Ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap” diye dua etmişti.⁴⁷ Bu rivayetten dolayı söz konusu dört kişi, Pençe-i Âl-i Abâ olarak isimlendirilmiştir.

Ehl-i beyt deyince, Alevî çevrelerde ilk planda Hz.Ali akla gelir. Her şeyden önce Hz.Ali'nin geleneksel Alevî anlayışta müstesna bir yerinin olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. onun kişiliği, üstün ahlakı, ilmi ve ortaya koyduğu erdemleri, özellikle de kahramanlığı, bu müstesna yeri daha da güçlendirmiş, onu Anadolu Alevîliğinin vazgeçilemez sembollerinden biri haline getirmiştir. Bu durum ülkemizde yaşayan hemen her Alevî çevrede gözlenmektedir. Zira Ehl-i beyt tasavvurunda önemli bir yeri olan Hz.Ali, Alevî çevrelerde olağanüstü bir şekilde sevilme ve ona aşırı denebilecek bir şekilde hürmet gösterilmektedir. Yalnız burada ifade etmemiz gerekir ki, Anadolu Alevîlerinde ortaya çıkan Ali sevgisi, ülkemizde bazı yörelerde görülen -özellikle Nusayrîler arasında- ona Tanrılık vasfı yüklemeye boyutuna varan bir anlayış değildir. Burada daha çok manevi açıdan ona duyulan bir hürmet ve sevgi söz konusudur.

Alevî çevrelerdeki geleneksel Ali ve Ehl-i beyt anlayışının, genel anlamda tarihsel şahsiyetine uygun ve otantik bir anlayış olmadığı, daha farklı özellikler arz ettiği görülür. Zira tarihsel anlamda Ali, ilk Müslümanlardan olup İslam'ın yayılmasında çok büyük katkıları bulunan, aynı zamanda Hz.Muhammed'in

⁴² Bkz., *Amasya'lı Fedai Baba Divanı*, (Haz. Abdullah Çelebi), Can Yay., İst. 1991, s. 355.

⁴³ Derviş Tur, *Erkâname Alevîliğinin İslam'da Yeri ve Alevî Erkânları*, Can Yay., İst. 2002, s. 214.

⁴⁴ Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*, Ufuk Yay., İst., 1994, s. 25, 228-229.

⁴⁵ Şeyh Sadûk, 109.

⁴⁶ Hüseyin Düzenli, (Amasya, Merzifon, Gümüştepe Köyü).

⁴⁷ Söz konusu rivayet için bkz., Müslim, IV, 1883.

amcasının oğlu ve damadı olan, bunların yanı sıra Peygamber'den sonra dördüncü halife olan bir kişiliktir. Ayrıca o, ilk vahiy kâtiplerinden, ilk hafızlardan ve Peygamber'den en çok hadis rivayet edenlerden biridir. Ülkemizdeki Alevî topluluklar, Sünnî toplulukların da paylaştığı bu düşünceleri kabul etmekle birlikte, bunların da ötesinde çok daha farklı olağanüstü bir takım özellikleri Hz.Ali'ye atfederek, onu mitolojik bir takım öğelerle donatıp yüceltmişler, böylece folklorik ve destansı özelliklere sahip olan farklı bir Ali imajı ortaya çıkmıştır. Şu kadar var ki bu Ali imajı, Hz.Ali'nin ölümünden sonra bir takım Şii/Alevî topluluklar tarafından tamamıyla kendi hayal dünyalarında üretilmiş/inşa edilmiş olan bir imajdır. Yine bu imaj, Şii/Alevî toplulukların gönlünde yaşayan, onların kendi tarihsel ve kültürel yapılarına benzer özellikler taşıyan ama tarihsel gerçeklerle de örtüşmeyen farklı bir imajdır. Öyle görünmektedir ki, Hz.Ali'nin tarihsel şahsiyeti ile inançları, otantik ve doğru bir şekilde ortaya konmadığı için Alevî çevreler, hayallerinde daha farklı bir Ali oluşturmuşlar ve onu o şekilde tanımış ve sevmişlerdir. Bu bağlamda ona olağanüstü bir takım özellikler atfedildiğinden dolayı, Ali, tanrısal bir güçle donatılmış adeta fizik üstü bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Hz.Ali, tarihsel gerçeklik içinde değil de, tamamıyla mitolojik/menkıbevî bir tarzda anlaşılıp öyle algılanmıştır. Buradaki Ali, her şeyden önce mitolojik bir varlık özelliği gösterir. Burada önemli olan Hz.Ali ile Ehl-i beyt'in tarihsel ve gerçek kişilikleri değil, mitolojik ve simgesel kişilikleridir.

Geleneksel anlayışta Hz.Ali, Peygamber'in sahabelerinden biri olarak kabul edilmekle beraber; Hz.Muhammed'in, arkadaşları arasında özellikle Ali'yi çok sevip ona değer verdiğine, ayrıca ona gözle görünür bir yakınlık ve ayrıcalık gösterdiğine de inanılır. Bu noktada Hz.Muhammed'in söylemiş olduğu "Lâ fetâ illâ Ali, Lâ seyfe illâ Zü'l-fikâr (Ali'den üstün genç, zülfikâr'dan keskin kılıç yoktur)" sözü sık sık ifade edilir.⁴⁸ Yine bu yüzden, Hz.Peygamber'in Ali'yi kendisinden sonra Müslümanlara önderlik edecek en uygun kişi olarak gördüğü ve bunu Veda haccı dönüşü (10/632) Gadir-i Hum denilen mevkide tüm insanlara bildirdiği kabul edilir.⁴⁹ Böylece Ali, -tıpkı Şiiler'de olduğu gibi- Müslüman toplumun Peygamber'den sonraki lideri ve imamı olarak görülür. Ne var ki buradaki anlayış, Şiiler'deki gibi, siyasal bir anlayış değil, önemli ölçüde tasavvufî bir bakış tarzıdır. Bu bakış tarzından dolayı Ali'nin Peygamber'den sonra hakkının yendiği ileri sürülür. Bu yüzden Ali, haksızlığa uğramanın bir sembolü olarak düşünülüp "Masûm-u pâk" şeklinde isimlendirilmiş ve onun hilâfetinin önüne geçen ilk üç halife ile onlara destek veren sahabe de eleştirilmiştir. Görüldüğü kadarıyla yöresel anlayışlar, daha çok Ali ve çocuklarının uğradığı haksızlıklar üzerine kuruludur. Bu çerçevede Gadir-i Hum olayı ile ilgili olarak Anadolu Alevîleri, Şii kaynakların verdiği bilgileri olduğu gibi kabul ederler.⁵⁰

Ülkemizdeki Alevî topluluklar arasında Ali, daha çok kendisiyle beraber yüceltilmiş olan on iki imamın ilki ve yolun kendisine bağlanmış olduğu önder bir kişi olarak kabul edilir. O, yola ismini vermiş olan müstesna bir şahsiyettir. Bu yüzden Alevî gelenekteki yeri, tartışmasız çok önemlidir. Başka bir deyişle Ali, imamet ağacının gövdesi, imamlar da o ağacın kollarıdır. Ali, konuşan Kur'ân (Kur'ân-ı Nâtık) olup, bu çerçevede Kur'ân'ın hakiki anlamını o açıklar. Olgun (kamil) insanın prototipi olarak insan-ı kamil formunda mü'minlerin en önemli kılavuzu olan Ali, gizli ilimlerin kaynağı ve gayb sırlarının hazinesidir. Allah'ın yer

⁴⁸ Bkz., Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, Beyrut, 1352, II, 363-364.

⁴⁹ Bu inanış, Alevî çevrelerde çok önemli bir yazılı kaynak olarak kabul edilen Buyruk'ta da ifade edilir. Bkz., *Buyruk*, (Haz. Fuat Bozkurt), Anadolu Matbaası, İst., 1982, s.112-113.

⁵⁰ Bkz., Yaman, 31-34; Zelyut, 89-90; bunun dışında Ali'nin halifeliği konusunda Alevîlerin dayandığı diğer kaynaklarla ilgili olarak bkz., Yaman, 27-34.

ve gökteki tüm varlıklar üzerine hüccetidir. O, meleklerle özgü yeteneklerle donatılmış olup bu yetenekler, onda potansiyel halinde bulunmaktadır. Ali, doğruluğun, dürüstlüğün, haksızlığa uğramanın, haksızlığa karşı olmanın, eşitliğin, özgürlüğün ve bilginin kısaca tüm üstün ahlaki ve insani erdemlerin sembolü olarak kabul edilir. Ali, İslamiyet'in gerçekleştirmek istediği insan tipinin en mükemmel örneğidir. O, "erenler şahı" olup velâyet aleminin de güneşidir. O, dünyanın en güzel insanı olarak görülmekte olup bütün dünyaya ışık veren de odur. Böylece Ali, Allah'ın cemali ve bütün kainatın kendisinde tezahür ettiği bir olgu olarak değerlendirilir. Ali, Allah'ın arslanı, yiğitlerin sultanı, manevi dünyanın da kılavuzu ve aynasıdır. O, ölüsünü kendi taşımış ve böylece manevi dünyanın kapılarını tüm insanlığa açmış, İslam'a akılcı yorumu da o, sokmuştur. O, yer, su ve gök, duman iken, yani dünya varolmadan önce nurdan bir kandilde bulunan ve Hz.Muhammed'in bile sırrına eremediği yüce bir kişidir.⁵¹ Tüm bu yönlerden Alevî çevrelerdeki Ali algılayışı, sadece Müslüman toplumları değil, tüm insanlığı kucaklayan geniş bir anlayışı ifade eder.⁵²

Alevî topluluklar arasında yapılan cemlerde Hz.Ali'nin isminin Allah ve Muhammed'den sonra söylenmesine rağmen, varolan Alevî geleneğinde Ali'nin konumu, Hz.Peygamber'e göre daha öndeymiş gibi görünmekte, bu çerçevede Ali'ye daha fazla vurgu yapılmaktadır. Bunu ülkemizde değişik yörelerde anlatılan hemen her söylence ile sık sık söylenen deyiş ve nefeslerde gözlemlemek mümkündür.⁵³ Ali, tıpkı Peygamber gibi, hatta daha ileri derecede yüceltilip efsaneleştirilmektedir. Öyle ki bu yüzden Ali imgesi, Alevî kültüründe önemli yeri olan Alevî halk şîrinin vazgeçilmez motifleri arasında yer almakta, bu çerçevede Ali'nin önemini ortaya koyan geleneksel Kırklar cemi ve Ali'nin Allah'ın arslanı olması gibi olgular, bu deyişlerde öne çıkmaktadır. Onun bazen yaman bir kahraman olduğu vurgulanarak sürekli menkıbeleri anlatılır, örnek olarak savaşlarda bir vuruşta 70-80 kafiri öldürdüğü ifade edilerek kahramanlığıyla ilgili destanlar dilden dile nakledilir. Yine anlatılan rivayetlerde Ali, kendi tabutunu kendisi taşır, nefes ve deyişlerde Ali'nin sesi, sembolik biçimde turna kuşunun sesine benzetilir.⁵⁴ Bunu bize, deyişleri yüzyıllar boyunca büyük bir coşku ve heyecanla okunmakta olan Pir Sultan Abdal (XVI. Yüzyıl) şöyle ifade etmektedir:

*"Hazret-i Şah'ın avazı
Turna derler bir kuştadır
Asası Nil deryasında*

⁵¹ Bunları yedi ulu ozandan biri olarak kabul edilen Pir Sultan Abdal'ın şîirlerinde de görmek mümkündür. Bkz., *Pir Sultan Abdal Divanı*, (Nşr. Esat Korkmaz), Ant Yay., İst. 1994, s. 41-42, 76-79, 198-199, 200-202, 209-213; burada Alevî geleneği içinde Hz.Ali'ye yönelik olarak yapılan bu aşırı vurguyu, tasavvuf geleneğindeki karşılığı olan *şathiye* şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Zira Hz.Ali ile ilgili anlatılan pek çok menkıbeyi Kur'an ve sahih sünnetin ortaya koymuş olduğu İslamiyet'in temel prensipleriyle bağdaştırmak pek mümkün görünmemektedir.

⁵² Zira doktora çalışmasını yaparken görüşmüş olduğumuz bir Alevî dedesi, yaptığımız görüşmede bize *"Kırklar meclisine Ebû Bekir gelmeyi istediğinde Ali 'gel ama dedeniz olurum; eğer camiye gelerseniz hocanız olurum; eğer kiliseye gelerseniz ben sizin papazımız olurum, ben üçünü de taşıyorum' demiştir. Ebu Bekir gelmiş bir saat oturamamış, ben buraya dayanmam' diyerek çekilip gitmiştir"* şeklindeki söylenceyi anlatarak bu anlayışı açık bir şekilde ifade etmiştir. (Süleyman Er, Amasya Merkez-Uygur Beldesi).

⁵³ Zira ülkemizde Alevî halk ozanlarının Hz.Ali ile ilgili söyledikleri deyiş ve nefesler, Hz.Muhammed hakkında söylenenlerle mukayese edilemeyecek kadar fazladır.

⁵⁴ Bu noktada Anadolu Alevî edebiyatının şaheserlerinden bir olarak kabul edilen Yemîni'nin *Fazîletnâmesi*, tamamıyla Hz.Ali'nin menkıbevi yaşamını, mücadelesini, savaşları ve oğullarının hayatını anlatmaktadır. Bkz., *Yemîni, Hz.Ali'nin Fazîletnamesi*, (Çev. Abbas Altınkaş, Yay. Adil Ali Atalay), Can Yay., İst. 1995, s. 17-158.

Hırkası bir dervîştedir.⁵⁵

Hız.Peygamber ile ilgili önemli tarihsel olaylarla ilgili olarak, Alevî çevrelerde en büyük payın mutlaka Ali'ye verildiği görülmektedir. Buna göre Hız.Peygamber, Allah'ın dinini yaymaya çalışırken, çocukluğundan itibaren Ali'nin büyük fedakârlık ve yardımlarının bulunduğu; eğer Ali'nin yardımları olmasaydı, İslamiyetin bu denli yayılamayacağı görüşü yaygındır. Ayrıca Hız.Muhammed'in, Ali'siz hiçbir faaliyette bulunmadığı, hiçbir iş yapmadığı da anlatılır. Bu çerçevede Kur'an'daki "Sizin veliniz, ancak Allah, onun elçisi ve namazlarını kılan, zekatlarını veren ve rükû'ya varan mü'minlerdir"⁵⁶ ayetinin Ali ile ilgili olarak nazil olduğuna inanılır. Zira Hız.Ali namaz kılarken bir dilenci gelir ve ondan sadaka ister, Ali de dilenciye işaret ederek parmağındaki yüzüğü verir. Bunun üzerine Peygamber de, "Allahım! Benim de göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da ehlimden Ali'yi vezir yap. Ve bununla güçlendir beni" diye dua etmiş ve ardından ilgili ayet inmiştir.⁵⁷ Bunun dışında Hız.Peygamber'e "Ümmetin içinde kurtuluşa erecekler kimlerdir? diye sorulduğunda Peygamber'in "Ali ve Ali'ye uyanlardır" cevabını verdiğine inanılır. O sırada inen "Fakat, inanıp yararlı iş işleyenler, işte bunlar yaratılanların en iyileridir"⁵⁸ ayetinden sonra Peygamber, Ali'ye dönerek "Sen ve sana uyanlar, Kıyamet günü Allah'tan razı olmuş ve onun razılığını kazanmış olarak diriltileceksiniz" demiştir.⁵⁹ Bunlar da, Alevî çevrelerde Ali ve Ehl-i beyt'e uyma zorunluluğunu ortaya koyan dinî referanslardır.

Yine bunun gibi Hız.Muhammed'in miracı da, Alevî çevrelerde onun Ali sırrına ermesi şeklinde yorumlanır. Alevî çevrelerde miraç olayı, Ali'yi yüceltmek amacıyla anlatılır. Buna göre Peygamber, Cebrail'le birlikte Miraç'a çıktığında ansızın karşısına gürleyen yırtıcı bir aslan çıkmış, Hız.Muhammed, elindeki yüzüğü onun ağzına doğru fırlatmış, bunun üzerine aslan korkarak gerilemiş; daha sonra Peygamber, dünyaya geri döndüğünde aynı yüzüğü Ali'nin elinde görmüş ve o zaman gökte karşılaştığı aslanın Ali olduğunu anlamış bu yüzden de ona "Allah'ın Aslanı" lakabını vermiştir.⁶⁰ Alevî çevrelerde bu yüzden Ali'ye o kadar fazla değer verilmektedir ki, onun resminin bulunmadığı cem evi, dergâh ve ev, yok denecek kadar azdır.

Ayrıca Hız.Muhammed ile Ali'nin aynı nurdan yaratıldığına inanılmasından⁶¹ dolayı, ikisi birbiriyle özdeşleştirilir ve Muhammed-Ali ifadesi sık sık söylenir. Bu çerçevede Alevî çevrelerde "Ali ile ben, bir nurdanız. Ben, ilim şehriyim, Ali bu şehrin kapısıdır. Bana gelmek isteyen, evvelâ Ali'ye gitsin. Ali'nin teni, benim benim kanı benim kanım, ruhu benim ruhumdur" şeklinde Hız.Peygamber'e atfedilen söz⁶² çok sık kullanılır. Böylece yine Ehl-i beyt'e bağlanmanın önemli bir görev olduğuna inanılır. Alevî çevrelerde hem Peygamber hem Ali'nin, ikisinin bir varlık olduğu, fakat farklı varlıklarmış gibi görüldüğü ifade edilir. O varlığın dışı, Muhammed; içi ise, Ali'dir. Her ikisi adeta bir madalyonun iki yüzü gibi algılanır. Bazı yörelerde bunu daha açık bir şekilde ifade etmek için sık sık ceviz ya da karpuz örnekleri verilir ve Hız.Muhammed, bunların kabuğuna, Ali de bunların içine ve özüne

⁵⁵ İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1998, II, 205.

⁵⁶ Kur'an, Maide, 6/55.

⁵⁷ Halil Öztoprak, *Kur'an'da Hikmet ve Tarih'te Hakikat ve Kur'an'da Hikmet ve İncil'de Hakikat*, Can Yay., İst. 1990, s. 48; Mehmet Yaman, 28.

⁵⁸ Kur'an, Beyyine, 93/7.

⁵⁹ Mehmet Yaman, 34.

⁶⁰ *Buyruk*, 7-11.

⁶¹ Bkz., Yemînî, 24-25, 78-79.

⁶² *Buyruk*, 19; Tur, 317.

benzetilir. İlmî, yaradılışı ve Cenab-ı Allah'ın nasip etmesi ile biri nebi, diğeri velîlik özelliklerine sahiptir. Bu çerçevede nübüvvet nuru'nun, peygamberlerin sonuncusu olan Hz.Muhammed'de ortaya çıktığına ve tam bu noktada başlayan velâyet nuru'nun ise Hz.Ali'de meydana geldiğine inanılır. Yine inanç gereği, velâyet nurunu, Ali temsil eder; dolayısıyla Ali, Kur'an'ın hakiki anlamını mü'minlere açıklamakla da yükümlüdür. Hz.Muhammed, şeriatın; Hz.Ali ise, tarikatın öncüsü olarak kabul edildiğinden Hz.Muhammed'in vahiyle hareket ettiği; Ali'nin ise kendi iç dünyasından aldığı ilham ve keşflerle hareket ettiğine inanılarak ikisinin birbirinden ayrılamayacağına altı çizilir.⁶³

Yine Hz.Muhammed'in dinin bütün sırlarını Ali'ye öğrettiğine, Ali'nin de bunları on iki imama bildirdiğine inanılır ve yukarıda Hz.Muhammed'e atfedildiğini söylediğimiz sözün "Ben ilim şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır" bölümü sık sık ifade edilir. Buna göre ilim şehrine girebilmek ve oradaki hakikatlere ulaşabilmek için Ali'ye el vermek ve Ali'nin kılavuzluğuna başvurmak gerekmektedir. Bu çerçevede Alevî çevrelerde yüzyıllardır kutsal bir kitap gibi okunmakta olan Buyruk'ta miraca çıkan Peygamber'in Rabbiyle doksan bin söz konuştuğu, bunun otuz bininin şeriat üzerine insanlara indiği, kalan altmış bininin ise, Ali'de sırrolunduğu ifade edilir.⁶⁴

Alevî geleneğinde Ali'nin bu yüceltilmiş konumunu ifade etmek için sık sık adına Kırklar Meclisi denilen bir söylence anlatılır. Kırklar, Hz.Peygamber'le aynı dönemde yaşadığına inanılan ve adı üstünde, kırk kişiden oluşan bir insan topluluğudur. Bunların yirmi üçü erkek, on yedisi de kadındır. Alevî inancının temel motifi olan Kırklar inancına göre Peygamber, miraçtan dönüşünde kırklar'ın toplandıkları yerin kapısına gelerek kapıyı çalmış ve ona "Kim o?" diye sorulmuş, Peygamber'de "Ben, Peygamberim" demiş, bunun üzerine kapıyı açmamışlar, o daha sonra tekrar gelerek kapıyı çalmış, yine "Kim o" diye sorulmuş, Peygamber bu kez "Ben, Allah'ın nebisiyim" diye cevaplamış yine kapıyı açan olmamış. Peygamber, daha sonra tekrar gelerek kapıyı çalmış ve bu defa "Ben, yoksulların hizmetkârıyım" diyerek kendini tanıtmış, bunun üzerine kapı açılmış ve Peygamber, içeri girmiş, içerde 39 kişi görmüş, başlarında ise Hz.Ali varmış. Ali, Selman'dan bir salkım üzüm istemiş ve Peygamber de, bu üzümün suyunu çıkarmış, herkes bu sudan içmişti. Peygamber, bu mecliste kendi eliyle kuşağını açıp Ali'yi bağrına basmış ve ikisi de bir gömlek içine girerek birleşmişler, birbirinin musahibi olmuşlardır.⁶⁵ Böylece Ali'nin kanı, Muhammed'in kanı, eti onun eti ve ruhu da onun ruhu haline gelmiştir.⁶⁶

İşte bu yüzden Alevî çevrelerde, Hz.Ali'yi hiçbir zaman Hz.Muhammed'den ayırmanın mümkün olmadığına inanılmakta, yine bundan dolayı ikisi, bir araya getirilip özdeşleştirilmek suretiyle genel olarak Muhammed-Ali şeklinde adlandırılmaktadır. Bu bağlamda, bazı yörelerde rehber olarak Ali'nin, mürşid olarak

⁶³ Bkz., *Buyruk*, 19-20, 31; Öztoprak, 48-50.

⁶⁴ Bkz., *Buyruk*, 7.

⁶⁵ *Musahip* kavramı, Alevî gelenekte çok önemli bir kavram olup, *yol kardeşi*, *ahiret kardeşi* gibi anlamlara gelmektedir. Anadolu Alevî kültüründe musahiplik ise, daha önce ikrar vermiş evli iki kişinin eşleriyle birlikte, Hakk'a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle tesis edilen toplumsal bir akrabalık kurumudur. Yolun temel bir kurahı sayılan musahipliğin günümüzde artık çok az yapıldığı görülmektedir. Geniş bilgi için bkz., Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*, Selçuk Yay., İst. 1994, s. 313-314; A. Celâlettin Ulusoy, *Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu*, Hacibektaş, 1986, s. 225-228; Mehmet Yaman, 211-215; Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay., İst., 2003, s. 304-314.

⁶⁶ Kırklar meclisi ile ilgili olarak bkz., *Buyruk*, 7-16.

Hız.Muhammed'in ve pîr olarak da Hacı Bektaş Velî'nin kabul edildiği gözlenmektedir.

Hız.Ali'nin oğlu olan Hız.Hüseyn de, Alevî çevrelerde zulme ve haksızlığa uğramanın sembolü olarak görülmektedir. Buna karşılık olarak Yezid ise, zulüm ve zorbalığın, her türlü kötülüğün simgesi haline gelmiştir. Bu yüzden de Kerbelâ olayı, bir kült haline gelerek -tıpkı Şiîler'de olduğu gibi- matem olarak değerlendirilmiş ve bu olayla birlikte Hüseyn için de pek çok ağıt ve mersiye yazılmıştır. Değişik yörelerde yapılan cemlerde, Hüseyn'in şehit edilmesi hüznü ve gözyaşlarıyla anılmakta ve katilleri de lanetlenmektedir. Bu yüzden o, kanayan bir yara ve dinmeyen bir sızı olarak kabul edilir. Böylece Hüseyn'i seven ve onun şehit edilmesine üzümlüp bir damla gözyaşı döken kimselerin de cehennem'e gitmeyeceğini inanılır.⁶⁷

Anadolu Alevî düşüncesinde on iki imamlar, -tıpkı Hız.Ali gibi- velâyet göreviyle yükümlü olup bu vesileyle onlar, evrendeki gizli sırları çözüp aydınlatarak insanları İslam'ın gerçek özüne, İslam'ın gerçeklerine ulaştırırlar. On iki imam soyu, Şiî gelenekte olduğu gibi, "Silsiletü'z-Zeheb" yani altın silsile şeklinde adlandırılır. Bu adlandırmada Hız.Ali'deki ilahi nurun onlara geçtiği inanın etkisi vardır, bu yüzden onlara sonsuz derecede hürmet gösterilir. Alevî inancında imametın Ehl-i beyt'e, Ali soyuna verildiği, bu soydan devam ettiği inancı hakimdir. Bu yüzden Ali soyundan gelen kişilere, evlâd-ı Rasul denmektedir. Ali soyunun, erkekten devam ettiğine inanılır ve bu bağlamda, Hız.Hüseyn'in kardeşi Zeynep örneği verilir. Zeynep, Hız.Ali'nin kardeşi Cafer'in oğlu ile evli olduğu halde bu soyun Zeynep Ana'dan devam etmediği, ondan gelen evlatlara buna rağmen evlad-ı Rasul denmediği ifade edilir. Yine Hız.Peygamber'in diğer kızı Ümmü Gülsüm de, Hız.Ömer ile evli olduğu halde ondan o soy devam etmemiştir.⁶⁸ Evlâd-ı Rasul olarak adlandırılan kişiler içinde de özellikle Ca'fer-i Sâdık (148/765)'ın ismi öne çıkarılır ve imamların ismi anılırken onun adı daha bir vurgu ile söylenir. Toplum içinde bu soydan geldiğine inanılan dedelerin de çok saygınlığı vardır. Bu yüzden evlad-ı Rasul soyundan gelen, yani ocakzâde olan bir dedenin bulunduğu yerde, babalar ya da dikme dedeler⁶⁹ posta oturup hizmet veremezler. Hizmet yapma mecburiyeti ortaya çıksa da, dededen izin ve yetki almadan posta oturup hizmet yapamazlar.⁷⁰ Bu anlamda evlâd-ı Rasul'ün Alevî geleneği içindeki yerini, Alevî çevrelerde yüzyıllar boyunca okunmakta olan Buyruk'ta geçen şu ifadeler de güzel bir şekilde özetler:

"Evveli Muhammed Ali'dir. Ahiri Muhammed Ali'dir. Savm, salât, kelime-i şehadet onlardır. Kainatın cümlesi Muhammed Ali olduğu için, evlâd-ı Rasul'den gayrısına pırlık etmek caiz değildir. Allahu Teala, cümle alemi onların aşkı ile yarattı. Sırrı sırrullah, sırrı bâbullah onlarda mevcuttur. Talip ve müritten biat

⁶⁷ Bu çerçevede Fuzûlî (963/1556)'nin *Hadikatu's-Suadâ'sı*, Hız.Hüseyn'in Kerbelâ'da şehit edilmesini destansı bir tarzda anlatmasından dolayı Alevî-Bektaşî edebiyatındaki en ünlü maktellerden biri olarak kabul edilmiş ve Alevî çevrelerde yüzyıllar boyunca büyük bir coşku ve heyecanla kutsal bir kitap gibi okunmuştur. Bkz., Fuzûlî, *Hadikatu's-Süedâ*, (Haz. Şeyma Güngör), Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ank. 1987; ayrıca edebiyatımızda Hız.Hüseyn'le ilgili olarak yazılmış olan diğer makteller için bkz., Müjgan Cumbur, "Klasik Edebiyatımızda Ehl-i beyt Sevgisi", *Erdem*, VIII/24, Ank. 1996, s. 944-946.

⁶⁸ Bkz., Tur, 316-318.

⁶⁹ *Dikme dedeler*, Ocakzâde dedelerin gidemediği yörelerde onlar tarafından görevlendirilen ve herhangi bir ocak soyundan gelmeyen "Geçici icazetli dedeler kolu" dur. Ülkemizde bazı yörelerde bunlara *mürebbi* de denmektedir. Alevî çevrelerde önemli ölçüde ocakzâde dedeler ile talipler arasındaki coğrafi uzaklıktan kaynaklanan bu uygulama, sosyal koşulların doğal bir sonucu olarak görülebilir. Bkz., Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar*, *Ufuk Matbaacılık*, İst., 1998, s. 37-40.

⁷⁰ Bkz., Tur, 316-318.

almak, irşad etmek, evlâd-ı Rasul'e verilmiştir. Evlâd-ı Rasulden gayrısına şeyhlik, pirlük etmek, talip tutmak, iradet getirmek caiz değildir. Her kim evlâd-ı Rasul'den gayrısına biat etse, ikrar verse, hem ikrarları caiz olmaz, hem yedikleri haramdır, yundukları murdardır. Onlar, tarikatta mürted, yüzleri karadır".⁷¹

On iki imamların Anadolu Alevî kültüründe, Allah'a çok yakın kimseler olarak görüldükleri için üstün ve kutsal niteliklere sahip olduklarına inanılır. Onlar, insanlara örnek olmak, yüceliğin ve olgunluğun yollarını göstermek, insanları Allah'ın gösterdiği doğru yola iletmekle görevlidirler. Onlar, Peygamber'in bütün yetki ve görevlerini üstlendiklerinden bütün yaptıkları işler, ilahi kaynaklıdır; bu yüzden de yaptıkları içinde yanlış bir şey olmaz. Yine onlar, bütün peygamberlere verilen ilme sahiptirler; onlar, insanların öğrendiği bütün gerçek bilgilere kaynağıdır. Bu yüzden onların buyruklarını tutmak, dinî bir görevdir; onlara gönülden inanmak ikrar ve iman etmek gerekir. Onlara itaat eden, Peygamber'e itaat etmiş olur, onları seven Allah'a ibadet etmiş sayılır. Bu yüzden geleneksel inanışta on iki imama bağlılık, değişmez bir temel kuraldır. Öyle ki bu inanış, önde gelen ozan ve aşıklar tarafından yüzyıllardan beri söylene söylene Alevî/Bektaşî edebiyatında ölümsüzlüğe ulaşmıştır. Dûvaz-imam⁷² denilen bu şiirlerde sürekli on iki imamlar ele alınmıştır.

Bu çerçevede On iki imamların Alevî geleneği içindeki yeri ve önemini, Pir Sultan Abdal şöyle ifade etmektedir:

*"Hak Muhammed Ali geldi dilime
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
Küllü günahımı aldım elime
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
Hatice Fatıma mihr-i mahabbet
Yine senden olur kuluna rahmet
İmam Hasan İmam Hüseyin mürüvvet
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
İmam Zeynelâbidin'e erelim
İmamların divanına duralım
Doksan bin erlere niyaz olalım
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
İmam Ca'fer'dir didemin nûru
İmam Bâkır imamların süruru
Dilerim çektirmez ah ile zârı
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
Musa-ı Kâzım'dan İmam Rıza
Umarım inayet edesin bize
Günahım çok benim deyeyim size
Mürvet günahuma kalma yâ Ali
İmam Taki İmam Naki'dir virdim
Anlara sığındım dayandım durdum
Hasanül-Asker'e yüzümü sürdüm
Mürvet günahuma kalma yâ Ali*

⁷¹ *Buyruk*, (Haz. Sefer Aytekin), Emek Basım-Yayınevi, Ank. 1958, s. 15, 16, 17.

⁷² Dûvazimam ya da dûvazdeh imam, Alevî/Bektaşî edebiyatında başta Hz.Ali olmak üzere içinde Ehl-i beyt ve on iki imamların isimlerinin geçtiği, onların faziletlerinin anlatıldığı, onlar için söylenmiş deyiş ve nefeslere denilir. Dûvazimam, Farsça'da on iki imam anlamına gelen dûvazdeh imam'ın Anadolu'daki söyleniş biçimidir. Bkz., Korkmaz, 126-132.

*Pir Sultan'ın tamam oldu sözümüz
Muhammed Mehdî'ye var niyazımız
On iki imama bağlı özümüz
Mürvet günahuma kalma yâ Ali".⁷³*

Anadolu Alevîleri'ne göre Kur'ân'daki bazı ayetler, on iki imamlara işaret etmektedir. Örnek olarak, "Bir zamanda Musa, kavmi için su istemişti. 'Asanla taşa vur' demiştik. Bunun üzerine taştan on iki pınar fışkırmıştı. Herkes kendi içeceği pınarı bilmmişti"⁷⁴ ayetinde geçen on iki pınar, on iki imamlara işaret etmekte olup buradaki pınarlar, gerçek bilgi kaynağını göstermektedirler.⁷⁵ Yine "... Ancak (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü o, her peygamberin önünden ve ardından gözcüler salar, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatır ve her şeyi bir bir sayar"⁷⁶ ayetinde söz konusu edilen gözcüler, on iki imamlardır.⁷⁷

Alevî köylerinde Kış aylarında yapılan cemlerde Dûvaz ve düvaz-imam gibi isimlerle on iki imamı anlatan nefes ve deyişler, sıkça okunur ve cemlerden sonra yapılan sohbetlerde, daha çok onlar üzerinde yoğunlaşılır. Fakat imamlar, -tıpkı Hz.Ali'de olduğu gibi- inanç ve yaşayışları itibariyle tarihsel realiteye uygun olarak algılanmaz.⁷⁸ Ayrıca bu çerçevede bazı Alevî dedelerine göre, her Alevî'nin, on iki imamların isimlerini ezberleyip zikretmesi büyük bir ibadet olarak görülür ve yine Ehl-i beyt ve on iki imamların isimlerini bilmeyenlerin ibadetleri de kabul edilmez. Yine on iki imamların isimlerinin, daha çok kırsal kesimde, onların hatırasını yaşatmak amacıyla çocuklara yaygın bir şekilde isim olarak verildiği de gözlenmektedir.

Anadolu Alevî kültüründe on iki imamların dışında ondört masum ve onyedî kemerbest kavramları da vardır. Ondört masum ya da on dört masum-u pak, on iki imamların soyundan gelip ergenlik dönemine ulaşmadan çocuk yaşta şehid olan kişilere denmekte olup sürekli saygı ve hürmetle anılırlar. Oysa Şii/İmâmî anlayışta ondört masum, her çeşit yanlış, hata ve günahattan uzak olduğuna inanılan Hz.Peygamber, Hz.Fâtima ile on iki imama denmektedir. Ülkemizde yaşayan Alevî çevrelerde görülen bu durum ise, Anadolu Alevî anlayış ve geleneğinin Şii/İmâmî gelenekten zamanla koparak ayrışma sürecine girdiğini göstermektedir. Acaba bu ondört masum kimlerdir? Alevî geleneğine göre ondört masum, Hz.Ali'nin oğlu Muhsin (Hâdî-i Ekber), Hz.Hasan'ın oğlu Abdullah, Hz.Hüseyin'in çocukları Abdullah, Kasım ve Ali Asgar, Zeynel Abidin'in oğlu Kasım, Muhammed Bâkır'ın oğlu Ali Eftar, Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu Abdullah, yine Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu Yahya el-Hâdî, Musa Kâzım'ın oğlu Salih, yine Musa Kâzım'ın oğlu Tayyib, Muhammed Takî'nin oğlu Ca'fer, Ali Nakî'nin oğlu Ca'fer ve Hasan Askerî'nin oğlu Kasım'dır. Bunlar, Alevî inancına göre Emevî ve Abbasî dönemlerinde şehid edilmişlerdir.⁷⁹

⁷³ Bkz., Özmen, II, 205.

⁷⁴ Kur'ân, Bakara, 2/60.

⁷⁵ Zelyut, 106.

⁷⁶ Kur'ân, Cin, 72/27-28.

⁷⁷ Zelyut, 106.

⁷⁸ Burada on iki imamların hayatı için bkz., İbnü'l-İmâd, *Kitâbü's-Şezerâtîz-Zehebiyye*, (Thk. Salahuddîn Münecid), Beyrut, 1958, s. 45-118; Tabatabaî, *Shi'ite Islam*, State University of New York Press, Albany, 1975, s. 190-214; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, London, 1985, s. 23-60; Fırlah, *İmâmîyye Şîası*, s. 160-173; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay., İst. 1997, s. 338-547; Ahmet Turan, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Sidre Yay., Samsun, 2000, s. 93-98; Tur, 145-180.

⁷⁹ Ondört masum inancı için bkz., Bisâtî, *Menâkıbu'l-Esrâr Behcetu'l-Ahrâr (Buyruk)*, Konya Mevlânâ Müzesi Yazmaları, Ferid Uğur Kitaplığı, No: 1172, v. 63a-64b; Ahmed Rıfat, *Mir'atu'l-Makâsid fi Def'i'l-Mefâsid*, İst., 1293, s. 225-231; Metin And, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, Yapı Kredi Yay., İst., 2002, s. 27; Baki Yaşa Altınok, *Alevilik Hacı Bektaş Veli Bektaşılık*, Oba Kitabevi, Ank. → →

Buna karşılık bazı yörelerde geleneksel olarak kullanılan onyedi kemerbest ifadesi de, Hz.Ali tarafından ikrarları alınarak bizzat yine onun tarafından tevellâ ve teberrâ kemerleri kuşatıldığına inanılan kişiler için söylenir. Bu kişilerin kim olduğuna gelince, bu noktada Anadolu Alevî geleneğinde görüş birliği yoktur. Bazılarına göre bunlar, Hz.Ali'nin bizzat kemer kuşattığı çocuklarıdır. Bazılarına göre Kerbelâ olayında Hz.Hüseyin'in yanında şehit düşen on yedi kişidir.⁸⁰ Yine bazılarına göre, Hz.Muhammed'e, Hz.Ali'ye ve Ehl-i beyt'e bağlılıkları ile tanınan kırklar meclisinin cemaatinden olan on yedi sahabedir. Bunlar ise, Selmân-ı Fârisî, Muhammed b. Ebî Bekr, Ammâr b. Yâsir, Mâlik Eşter b. Hâris, Veysel Karanî, Ebû Zer el-Gıfârî, Hâşim b. Hâris, Abdullah b. Yedil, Abdullah b. Adil, Ebû'l-Hişâm, Hâris eş-Şeybânî, Hâşim b. Utbe, Muhammed b. Ebî Hâzika, Kamber, Mürtefi b. Vezza, Saîd b. Kays ve Hz.Ali'nin yakın arkadaşı olan meşhur sahabî Abdullah b. Abbas'tır.⁸¹

Yine Anadolu Alevî muhitlerinde Ehl-i beyt soyu ile ilgili olarak -tıpkı Şi-î/İmâmîlik'te olduğu gibi- tevellâ ve teberrâ inancı vardır. Birine yaklaşıma, yakınlık duyma, ilgi gösterme, sevme ve bağlanma gibi anlamlara gelen tevellâ kavramı⁸², Ehl-i beyt soyunu ve bu soydan gelen imamlara bağlanmak, onları sevmek, hatta bu halka biraz daha genişletilerek onları sevenleri de sevmek anlamına gelir ve çok önemli bir inanç esası olarak kabul edilir. Tevellâ'yı oluşturan ikinci unsur da, Ali ve Ehl-i beyt yolunu izlemek, o yolda verilen ikrardan dönmemektir.⁸³ Buna simetrik olarak yine, Ehl-i beyt'e ve onun soyuna düşman olanlara düşman olmak, onlardan uzak durmak ve yüz çevirmek anlamına gelen Teberrâ da, kutsal bir buyruk olarak kabul edilir. Bu prensiplerden hareketle bazı Alevî topluluklarının, hem geçmişte hem de günümüzde Sünnî kesimleri yadırgadıkları görülmektedir, zira onlara göre Sünnîler, Hz.Ali ile Ehl-i beyt'i sevmekle beraber Ehl-i beyt'e yeterince önem vermemekte ve bu insanlara zulmeden, bunların kanını döken kimselere de saygı duymaktadırlar.⁸⁴ Fakat özellikle şehir merkezlerinde diğer Müslüman çevrelerle iç içe yaşayan Alevî kesim ise, geçmişte sanıldığı gibi aksine, Sünnîlerin Ehl-i beyt düşmanı olmadıklarını anlamışlardır.

Alevî topluluklarının sahip olduğu Ali ve Ehl-i beyt sevgisinin içeriğini doktora çalışması yaparken görüşmüş olduğumuz bu kültür ve geleneği iyi bilen saygın bir kişi⁸⁵, şöyle ifade etmektedir:

“Ali'yi sevmek demek, aynı zamanda ona düşman olanlara düşman olmak anlamına gelir. onu sevmek demek, 'Ali'nin imâmetine ikrar vermek' demektir, yoksa onu dördüncü halife olarak kabul etmekle onu sevdiğini iddia etmek aldatmaca olur. Yine Ehl-i beyt'i sevmek, on iki imamın velâyet ve imâmetini tanımakla olur. Aksi takdirde bunları sevdiğini iddia edip de imâmetlerini tanımayıp zalim Emevî ve Abbasî halifelerinin hilafetlerini meşru görmekle olmaz”.

→ →

1998, s. 118-120; Tur, 319-322; Hamid Algar, “Çârdeh Ma'sûm-i Pâk”, *DİA*, VIII, İst., 1993, s. 227-228.

⁸⁰ Piri Er, “Orta Anadolu'da Yaşayan Alevilik”, *Bilgi Toplumunda Alevilik*, (Haz. İbrahim Bahadır), Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., Ank. 2003, s. 59.

⁸¹ Bunların dışında Kırklar meclisinde Hz.Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Muhammed Hanefî ve Hz.Hamza, bulunmaktadır. Böylece meclisteki erkeklerin sayısı, yirmi üçe ulaşır. Kadınlar ise, on yedi kişi olmakla birlikte isimleri hiçbir yerde geçmez. Geleneksel Alevilikteki ondört masum ve onyedi kemerbest anlayışı ile ilgili olarak bkz., Mehmet Yaman, 232; Tur, 319-322; Korkmaz, 333-334.

⁸² İbn Manzûr, VI, 4925.

⁸³ Ulusoy, 211-212.

⁸⁴ Bu yüzden geçmişte Sünnî toplulukları için Alevîler tarafından “*Yezid, Yezidi*” gibi ifadeler kullanılmıştır. Fakat burada ifade etmemiz gerekmektedir ki bazı Alevî kesimlerdeki bu kanaat, gerçeklerle örtüşmemektedir. Zira Sünnî kesim de, Ehl-i beyt'in kanını döken insanları nefretle anmakta, onları kınamaktadır.

⁸⁵ Muzaffer Doğanbaş, (Amasya, Göynücek, Çulpara Köyü).

Burada ifade etmemiz gerekmektedir ki, ülkemizdeki Alevî çevreler arasında klasik Ehl-i beyt anlayışının dışına çıkan görüşler de bulunmaktadır. İlk planda örnek olarak, Halil Öztoprak akla gelmektedir. Öztoprak'ın yazmış olduğu kitaplar, Alevî çevrelerde kabul gören ve çok okunan kitaplardır. Öztoprak, kitabının⁸⁶ Ehl-i beyt Allah'ın iradesini tutanlardır başlıklı bölümünde, önce İncil'den bir örnek verir. İncil'in Markos 3. Bâb, 32-35. ayetleri şöyle buyurur: "Kalabalık onun çevresinde oturuyordu. Ve ona dediler: 'İşte senin annen ve kardeşlerin, dışarıda seni arıyorlar'. İsa, onlara cevap verip dedi: 'Benim anam ve kardeşlerim kim?' Arkasından çevresinde oturanlara bakıp dedi: 'İşte benim annem ve kardeşlerim. Çünkü; Her kim ki, Allah'ın iradesini yaparsa, kardeşim, kız kardeşim ve annem olur' dedi". Bunun üzerine Öztoprak, şu yorumu yapar: Hz.Muhammed dahi, Hz.İsa'nın ifade ettiği gibi, Allah'ın iradesini tutana Ehl-i beytim demiş, bundan dolayı akrabalık bağı olmadığı halde Selman-ı Fârîsî ile ilgili olarak da aynı şeyi söylemiştir.⁸⁷ Halil Öztoprak'ın Sünnî çevrelere yakın bir Ehl-i beyt anlayışını içeren görüşleri böyle olmakla birlikte bu görüşler, ülkemizdeki Alevî çevrelerin geleneksel yaklaşımlarının dışında kalmakta ve etkileri de sınırlı bir çevrenin dışına çıkamamaktadır. Yine bunun bir örneği, ülkemizde özellikle son yıllarda yetişmiş olan bazı Alevî dedeleridir. Modern eğitimin etkisi ile olsa gerek, bazı dedeler, geleneksel Ehl-i beyt anlayışının, özellikle bu anlayış içindeki Ehl-i beyt imamlarının hatasız ve günahsız oldukları şeklindeki inanın doğru olmadığı, onların da nihayetinde insan olduğu için hata yapabilecekleri görüşündedirler. Alevî kültür ve geleneği için oldukça yeni sayılabilecek bu anlayış, geleneksel Alevî anlayış içinde ciddi bir kırılma anlamına gelmekte, ülkemizdeki modern eğitimle ortaya çıkan rasyonelleşme süreci ile birlikte geleneksel bazı inançların sorgulandığını göstermektedir.

SONUÇ:

Ülkemizde yaşayan Alevî çevrelerde hakim olan Ehl-i beyt anlayışı üzerinde Şii/İmâmîyye'nin derin etkileri bulunmaktadır. Bu yüzden Ehl-i beyt, Hz.Peygamber, Hz.Ali, Hz.Fâtıma, Hasan ve Hüseyin ile aynı soydan gelen ve imam kabul edilen dokuz kişiden ibaret olarak algılanır. Ehl-i beyt'in önem ve kutsallığının bizzat Kur'ân'da vurgulandığı, yine Kur'ân ayetlerinden hareketle Ehl-i beyt sevgisinin dinî bir zorunluluk olduğuna inanılır. Ehl-i beyt inancının Anadolu Alevîliğinin adeta belkemiğini teşkil etmesinden dolayı Anadolu Alevîliği, bu inanışla özdeşleştirilmiş bu yüzden de Alevîliğe Ehl-i beyt yolu denmiştir.

Ehl-i beyt içinde ilk planda akla gelen isim, Hz.Ali'dir. Tarihsel şahsiyetine uygun bir şekilde Alevî çevrelerde de, Hz.Peygamber'in amcasının oğlu, damadı ve en yakın arkadaşı olarak tanınan Hz.Ali, aynı zamanda İslam'ın yayılmasında önemli katkıları olan bir kişilik olarak bilinmektedir. Fakat ne var ki, Hz.Ali ile ilgili tasavvurlar bunlarla sınırlı kalmamış, bunların ötesinde ona çok daha farklı, olağanüstü özellikler atfedilmiş olup bunlar, mitolojik bir takım öğelerle de donatılarak mitolojik ve destansı özelliklere sahip olan bir Ali imajı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Alevî çevrelerdeki Ali, önemli ölçüde mitolojik bir varlık olarak tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir. Ali ile ilgili anlatılan menkıbe ve efsaneler, bu önemli tarihsel karakterin, Alevî toplumunun kültürel belleğinde sembolik bir şekilde nasıl canlı tutulduğunu ve ölümsüz kılındığını göstermektedir. Tanrısal güçlerle donatılmış insanüstü bir takım özelliklere sahip olan Ali, Hz.Muhammed ile birlikte

⁸⁶ Öztoprak, *Kur'ân'da Hikmet ve Tarih'te Hakikat ve Kur'ân'da Hikmet ve İncil'de Hakikat*, Can Yay., İst. 1990.

⁸⁷ Öztoprak, s. 111-112.

Alevî yolunun kaynağı olarak kabul edilir. Bu yüzden Muhammed-Ali ifadesi sık sık kullanılır. Bununla birlikte o, on iki imamları içine alan velâyet zincirinin ilk ve en önemli halkasıdır.

Ülkemizdeki Alevî çevrelerde benzer bir yaklaşım, Hz.Peygamber'in soyu olan Ehl-i beyt için de söz konusudur. Bu yüzden Anadolu Alevîliğinin temel taşı olarak kabul edilen Ehl-i beyt ve on iki imamlar, tarihsel şahsiyetlerine uygun olarak algılanmaz; onlarla ilgili inanışlar, tarihsel ve sosyal gerçeklerle örtüşmez. On iki imamların Alevî kültür geleneğindeki en önemli işlevi, tıpkı Hz.Ali'de olduğu gibi, velâyet'tir. Böylece onlar, evrendeki gizli sırları çözerek insanları İslam'ın gerçeklerine ulaştırırlar. Ayrıca insanlara örnek olup yüceliğin ve insan-ı kâmil olmanın yollarını gösterirler.